

ПРИНЦИПИ КОМПЛЕКСНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Раціональний розвиток виробничих сил припускає господарський підхід до використання природно-ресурсного потенціалу країни з урахуванням перспективи комплексності його використання. Практичні дослідження свідчать, що підприємства слабо зацікавлені у здійсненні інтенсивного і одночасно ресурсозберігаючого підходу до природокористування. Основними показниками їх роботи є обсяг продукції, що випускається, прибуток, продуктивність праці, собівартість тощо. Раціональне використання природних ресурсів вимагає значних додаткових витрат, що не тільки не збільшують прибуток і випуск продукції, а й частіше, на перших етапах викликають ріст її собівартості, знижують рентабельність. Нераціональне природокористування може породжуватися також надмірно низкою оцінкою природних ресурсів для підприємства або можливістю використати їх безкоштовно. Існуючі форми природокористування нерідко вступають у протиріччя із суспільними інтересами, вирішення яких вимагає подальшого вдосконалення господарського механізму. Тому актуальним є аналіз комплексного використання природних ресурсів, спрямування суспільного виробництва не від кількості природних ресурсів, а навпаки – від споживача до наявності ресурсів; до вимог, стосовно використання конкретних видів ресурсів і комплексного їх споживання. Потрібно поставити в такі умови, щоб підприємці були зацікавлені в збереженні природи, відчували збиток від нераціонального природокористування і отримували зиск від повноцінного використання ресурсів.

Обговорення питання комплексного використання природними ресурсами та стимулювання природоохоронної діяльності підприємств у вітчизняній літературі ведеться вже ряд років. Найвідоміші автори: А.Н.Алімов, Е.А. Арустамов, Б.В. Буркінський, С.А. Генсірук та інші. На думку цих учених, комплексний економічний механізм раціонального природокористування повинний охоплювати усі види ресурсів, поширюватися на всі стадії їхнього кругообігу, забезпечити єдність і взаємодію в досягненні кінцевих цілей усіх важелів і стимулів.

Як об'єкт комплексних досліджень, природокористування є багатогранним і на сучасному етапі пов'язане з глобальними екологічними проблемами; регіональними і світовими економічними та соціальними трансформаціями, на які значний вплив має багаторівневі політичні процеси. В цьому плані важливого значення набувають розробки з проблем комплексного прогнозування, планування та управління природокористуванням. В зв'язку з постановкою питання необхідним є аналіз факторів виробництва з позицій кінцевих результатів, можливостей економії природних ресурсів.

Мета статті полягає у визначенні концепції комплексного природокористування та визначенні і обґрунтуванні його основних принципів комплексного природокористування.

Під комплексним природокористуванням розуміють використання одного чи декількох природних ресурсів одночасно з урахуванням охорони довкілля та дотриманням вимог раціонального використання і відтворення природних ресурсів [1, с. 121]. На нашу думку це поняття полягає у використанні природно-ресурсного потенціалу території, при якому експлуатація конкретного виду природного ресурсу завдає найменшої шкоди іншим природним ресурсам, а господарська чи інша діяльність у цілому робить мінімальний можливий вплив на навколишнє середовище. Воно спрямоване забезпечувати зростаючі потреби суспільства за рахунок ресурсозбереження, раціонального невиснажувального використання всіх природних ресурсів, відновленні або відтворенні в інтересах здоров'я населення і соціально-економічного розвитку якостей довкілля.

Комплексний підхід до вивчення і використання природних ресурсів означає виявлення, облік і оцінку всього різноманіття ресурсів території, розгляд об'єктів використання як складової частини цілого природного комплексу, визначення всіх можливих наслідків змін природи, обґрунтування і вибір таких шляхів господарської діяльності, що дозволяють найбільше повно використовувати ресурси, скоротити відходи і мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище. Доцільно розглядати комплексне використання природних ресурсів з різних точок зору – економічного, соціального та екологічного. Для практичного використання природно-ресурсного потенціалу загальні положення

причинно-обумовленого формування комплексного природокористування трансформують у цілеполягаючі вимоги, установки регіональної політики, територіального управління і господарської діяльності, які доцільно називати принципами комплексного природокористування. Вони виступають науково-обґрунтованими ідеями і положеннями, якими керуються для вирішення конкретних питань комплексного природокористування.

До основних концептуальних принципів комплексного природокористування можна віднести: територіальну інтегративність; системність; суб'єктивно-об'єкту паритетність, засновану на адекватному представленні усіх видів суспільно-природної взаємодії; соціальну пріоритетність; проблемну спрямованість; багаторівненість аналізу (рис.).

Рис. Основні принципи комплексного природокористування

Принцип територіальної інтегративності обумовлений необхідністю комплексного підходу до дослідження інтегральної територіальної одиниці. Представляється, що комплексні дослідження, інтеграція економічних, екологічних і соціальних розробок повинні здійснюватися на трьох рівнях. Перший рівень представлений філософсько-методологічними дослідженнями, спрямованими на компонентно-структурний аналіз певної території, розкриття механізму взаємодії соціального, економічного і природного складових тощо. Другий рівень – теоретико-методичний – об'єднує інтегральні дослідження в таких напрямках: територіального ресурсознавства (насамперед аналізу територіальної структури інтегрального потенціалу територій з метою наукового обґрунтування комплексного природокористування і забезпечення його ефективності; системно-структурного дослідження суспільного природокористування; багатоетапного і різнорівневого районування як одного з основних методів вивчення взаємодії економічної і

природничої складової. На третьому, конкретно-рекомендаційному, рівні основними є розробки регіональних концепцій соціального до економічного розвитку, участь в експертизі проектів тощо.

Необхідність — включення системності і суб'єктивно-об'єктивної паритетності як принципів комплексного природокористування впливає зі специфіки інтегрального поняття останнього і необхідності його адекватного наукового відображення. Принцип соціальної паритетності впливає з основної задачі розвитку суспільства — забезпечення соціальних, у тому числі екологічно комфортних умов життєдіяльності населення. Цей принцип визначає важливість дослідження не тільки соціальної та економічної складових, а й здійснюваної в них демографічно-соціальної і виробничо-природної взаємодії в процесі суспільного природокористування. Тільки яліз структури і територіальної диференціації суспільного природокористування в цілому дозволяє визначити сумарне техногенне навантаження на природне середовище, виявити інтегральні еколого-соціальні проблеми.

Принцип проблемної або проблемно-ситуаційної спрямованості безпосередньо впливає з попереднього. При цьому важливою проблемою ми визнаємо еколого-економічну комфортність умов життєдіяльності населення, яка залежить не тільки від якості окремих природних ресурсів, а й від природного середовища в цілому, стійкості природних ландшафтів та виконання ними соціально-економічних функцій. Моделювання стану водних, земельних та інших ресурсів, а також поширення й інтенсивності розвитку окремих несприятливих природних і природно-техногенних процесів необхідно перш за все для якісної роботи різних галузей та варіантів запобігання галузевих екологічних проблем.

Багаторівненість аналізу у найбільш узагальненому вигляді припускає виділення трьох рівнів аналізу комплексного природокористування: глобального, регіонального і локального. Регіональний рівень стосовно до території України представляється доцільним деталізувати на вісім підрівнів, відповідно з особливостями територіальної організації виробництва, розселення і природокористування: державний, регіонально-державний, міжобласний, обласний, макролокальний (у межах агломерацій і вузлів), локально-регіональний (у регіонально-агломераційних комплексах), мезолокальний (у межах окремих центрів) і мікролокальний (для окремих підприємств і виробництв). Як правило, зі зниженням рівня дослідження аналіз трохи спрощується. Масштаби розглянутого регіону прямо не впливають на компонентну структуру його інтегрального природокористування, на характер зовнішніх та внутрішніх відносин.

Сполучене дослідження економічної, соціальної і природничої складових важливо для рішення багатьох науково-практичних задач: наукового обґрунтування принципів і методів регіональної політики та територіального управління, забезпечення раціональної організації території і раціонального використання її інградієнтів, зменшення навантаження на довкілля, забезпечення соціально-екологічних функцій природокористування.

Список літератури:

- 1 Арустамов Э.А. Природопользование. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2004. – 312 с.
- 2 Буркинский Б.В., Степанов В.М., Харичков С.К. Природопользование: основы экономико-экологической теории. – Одесса: ИПРЭИ Украины, 1999. – 350 с.
- 3 Генсірук С.А. Регіональне природокористування. – Львів: Світ, 1992. – 336 с.
- 4 Региональное природопользование: методы изучения, оценки и управления
- 5 П.Я. Бакланов, П.Ф. Бровко, Т.Ф. Воробьёва. – М.: Логос, 2002. – 160 с.

